

7742

910.4(47.925)

2-42

1895

ԻՍՏԱԿ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆՑ.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ

ՀՈԳԵԻՈՐ ԴՊՐՈՑԻ

ՍԱՆԵՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐՏԱՏՊԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԵՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՍԻՑ.

10.4(47925)

2-42

ՄՈՍԿՈՒԱ

ՏՊԱՐԱՆ Ք. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆԻ.

1895

(81)

910.4(47.925)

7-42

ԻՍԱՀԱԿ ՅԱՐՈՒԹԻՐՆԵԱՆՑ.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ

232

ՀՈԳԵԻՈՐ ԴՊՐՈՑԻ

ՍԱՆԵՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐՏԱՏՊԱԾ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՍՈՑ

ՄՈՍԿՈՒՍ

ՏՊԱՐԱՆ Բ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆԻ

1895

ՀԺԵԾԱՆԻ

ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՏԻԿԻՆ

Կ. ԵՒԱՆԳՈՒԼԵԱՆԻՆ

ԽՈՐԻՆ ՅԱՐԳԱՆՔՈՎ

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 9 Августа 1895 г.

ՆՈՒՐՈՒՄ Է

2004

21942.60

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

Типогр. Х. Бархударянъ, Москва, Мясницкая, д. Ермаковыхъ.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀՈԳԵԻՈՐ ԴՊՐՈՑԻ ՍԱՆԵՐԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ

ՃԱՆԱԴԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

1891 թ. ամառը տեղի ունեցաւ Ներսիսեան Հոգեւոր դպրոցի աշակերտների առաջին դպրոցական Ճանապարհորդութիւնը, որ իւր կազմակերպութեամբ՝ իբրեւ մանկավարժական մի նոր ձեռնարկութիւն, յաջող ելք ունենալով՝ զբաւեց մեր մամուլի և հասարակութեան ուշադրութիւնը:

Դպրոցի հոգաբարձութիւնն ևս զօժ մտալով առաջին Ճանապարհորդութեան յաջող հետեանքից, յաջորդ տարին միաձայն որոշեց որդեգիր աշակերտներին կրկին ուղարկել Ճանապարհորդելու: Այս անգամ ևս հոգաբարձութիւնն որոշեց ինչ յանձնել դպրոցական Ճանապարհոր-

դուլթեան կազմակերպութիւնն ու ղեկավարութիւնը պատ-
ճառաբանելով թէ. «Նա ներկայ գտեալ է նոյնպիսի
ճանապարհորդութեանց ի Գերմանիայ և ուսումնասիրեալ
է. յանցելումն ամի ևս առ մեզ վարեալ է գնոյն պար-
տաւորութիւն և արժանացեալ է շնորհակալութեան...»:

Երկրորդ դպրոցական ճանապարհորդութիւնն առա-
ջինից աւելի յաջող հետեւանքներ ունեցաւ, աւելի երկար
տեւեց և աւելի մեծ տարածութիւն ընդգրկեց՝ չնայելով
խօսերայի տարածած ահ ու սարսափին:

Այս անգամ ճանապարհորդութեան կենդրոնավայրն
էլ բանուկ ճանապարհի վրայ և ամառանոց տեղ—Դիլի-
շան—լինելով՝ մեր ինտելիգէնտ հասարակութիւնից շա-
տերն առիթ ունեցան անձամբ տեսնելու ճանապարհոր-
դութեան կազմակերպութիւնը և մասնակցող աշակերտ-
ների հոանդն ու զօրծունէութիւնը: Պետերբուրգի հա-
մալսարանի արեւելեան լեզուագիտութեան պրօֆէսօր հայա-
դէտ պ. Մառը մօտ երկու ժամ դիտելով մեր սաների
ժողովածուները, նկարներն ու զրաւոր աշխատութիւնները,
շատերի ներկայութեամբ արտայայտելով իւր համակրու-
թիւնը՝ շեշտեց այն հանգամանքը, որ ամբողջ Ռուսաստան-
ում չայլժ արդիւնի թլագրով արդարեւ ճանապարհոր-
դութիւնն էլ էլ էլ:

Անցեալ տարի հրատարակելով առաջին ճանա-
պարհորդութեան համառօտ նկարագիրը¹, այս անգամ էլ
հասարակութեանը տալիս ենք երկրորդ ճանապարհոր-
դութեան համառօտ տեղեկագիրը: Դպրոցիս հոգաբարձու-
թիւնը ցայժմ անկատար թողեց—զրամի պակասութիւն
պատճառաբանելով— ճանապարհորդութեան մանրամասն

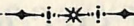
¹ Տես. Իսահակ Յարութիւնեանց. Ներսիսեան Հոգևոր դպրոցի
սաների առաջին դպրոցական ճանապարհորդութիւնը. լաւելուածով:
Տփլիս 1894 թ. զինը 40 կոպէկ:

և պատկերազարդ տեղեկագրի տպագրութեան վերաբեր-
մամբ իւր կայացրած որոշումը:

Ստորեւ առաջ ենք բերում մեր դպրոցական ճանա-
պարհորդութեան մասնակցող աշակերտների զօրծունէու-
թեան ականատես վկայ եղող երկու յարգելի պարօնների
յօդուածները, որ լոյս տեսան 1892 թ. «Արձագանքի» 112
և 113 №№: Առաջինը պատկանում է «Թատրոն» հան-
դիսի խմբագիր-հրատարակիչ պ. Աղ. Թարխանեանի, իսկ
երկրորդը մեր յայտնի գեղարուեստագէտ—կրիտիկոս պ.
Յովհ. Լալայեանի զրչին:

1894 թ. նոյեմբերին,

Տփլիս:

II. Ճանապարհորդութեան վայրը.

Գենդրոնական բնակավայր ընտրելով Դիլիջան կամ Քարվանսարայ գիւղը՝ պէտք է դիտուի շրջակայքում գտնուող եկեղեցական-պատմական հնութիւնները, որոնցից ամենանշանաւորներն են Սեանայ վանքը, Հաղարծնի վանքը, Գօշավանքը, Մակարայ վանքը և այլն.

III. Ճանապարհորդութեան ձեռնարկը.

1) Ցանկալի է, որ այս տարի դպրոց. ճանապ. մասնակցեն նաև երթ եկ աշակերտներ. սոցա մէջ կան այնպիսիները, որ ընդունակ, ջանասեր և վարքով գովելի են, սակայն որ դե գիր լինելու բաղդից զրկուած լինելով և նիւթապէս էլ անապահով՝ չպիտի կարողանան մասնակցել դպրոցական ճանապարհ. թէև սրտով ցանկանում են և կարող էին աւելի օգտուել, քան որդեգիրներից ոմանք. եթէ յարգելի հոգաբարձութիւնդ անյարմար գտնէ թոյլ տալ երթեկ աշակերտներին ձրիապէս մասնակցելու ճանապարհորդութեան, արդեօք չէ՞ր կարելի դպրոցիդ երգեցիկ խմբի գումարից վճարել չորս կամ հինգ երթեկ աշակերտների թօշակադրամը. երգեցիկ խմբի անդամները մեծ մասամբ երթեկ աշակերտներ լինելով՝ ցանկալի է, որ այդ խմբի վաստակած գումարներն առ հասարակ և ընդ միշտ յատկացուին դպրոց. ճանապ. մասնակցող երթեկ աշակերտների թօշակադրամը լրացնելուն. երթեկ աշակերտները պէտք է ընտրուեն IV, V և VI դասարաններից.

2) Դպրոց. ճանապ. ղեկավարին կարևոր են երկու օգնական. մէկը պէտք է լինի դպրոցի վերակացուներից, իսկ միւսը այնպիսի մի անձն, որ քաջ տեղեակ լինի տեղական հանգամանքների և իմանայ ճանապարհները. ճանապարհորդութեան ժամանակ առանց խիստ կարգապահութեան հետեւելու՝ անկարելի է արդիւնաւոր ելք սպասել. իսկ կարգապահութեան համար անհրաժեշտ է, որ հրահանգ տուողը մի անձն լինի, ուստի կարևոր է յայտնել ճանապարհորդութեան ղեկավարի օգնականներին, որ նոքա յամենայն դէպս պէտք է գործեն նորա հրահանգների համեմատ և առանց նորա գիտութեան ո՛չ մի կարգադրութիւն չանեն.

Ա.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԿԵԱՆՔԻՑ.

Ա.

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀՈԳԵԻՈՐ ԴՊՐՈՑԻ ՍԱՆԵՐԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

1892 թ. մայիսի 20-ին դպրոցիս հոգաբարձութիւնը վճռելով որդեգիր աշակերտներին ճանապարհորդութեան ուղարկելու՝ ինձ յանձնարարեց կազմել ճանապարհորդութեան ծրագիրը. յաջորդ նիստին ներկայացրի հետեւեալ համառօտ տողերը.

ՀԱՄԱՌՈՏ ԾՐԱԳԻՐ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ.

I. Ճանապարհորդութեան նպատակը.

Այս տարի ևս ճանապարհորդութեան նպատակը նոյնը կը լինի, ինչ որ անցեալ տարի էր.

3) Ճանապարհորդութեան մասին պէտք է յայտնել Գանձակի և Տփլիսի նահանգապետներին, որպէս զի տեղական ստորին վարչութիւնների կողմից ճանապարհորդութեան արգելքի չհանդիպի և կարևոր դէպքում պաշտպանուի:

4) Տփլիսի Վիճակային Կոնսիստորիայից պէտք է հրահանգ ունենալ ուղղուած գործակալ քահանաներին ու վանհայրերին, որպէս զի աջակցեն ճանապարհորդութեան:

5) Ղեկավարը պէտք է դպրոցի վարչութիւնից պաշտօնական վկայագիր ունենայ:

6) Կենդանական բնակարանի յարմարութիւնները տեսնելու և տանելիք սննդի պաշարն որոշելու համար՝ վարչութեան կողմից պէտք է նախապէս մէկն ուղարկուի Դիլիջան:

7) Երկաթուղու վարչութիւնից պէտք է վկայականներ առնել՝ մինչև Աղստաֆայ գնալու համար որոշուած զեջումից օգտուելու:

8) Դպրոցի բժշկին պէտք է յանձնել մի ճանապարհորդական դեղատուն կազմելու՝ պատահական դէպքերի համար:

9) Մատենադարանից պէտք է վերցնել կարևոր և ընթերցանութեան գրքեր:

10) Պէտք է գնել կարևոր պիտոյքները—մի քանի երաժշտական պարզ գործիքներ՝ երկու թմբուկ, երկու փող և երկու սրինգ. ամեն մի աշակերտի համար երկու զոյգ տրեխ. գլխարկներ ու պարկեր անցեալ տարուանից կան, պէտք է պակասը լրացնել գնել յիշատակարաններ, տետրեր, թուղթ, մատիտ, թանաք, գրիչ, գրահատ և այլն և այլն:

Հոգաբարձութիւնը ընդունելով սոյն ծրագիրը ամբողջութեամբ՝ որոշում է.

1) Տասն երթևեկ աշակերտների իրաւունք տալ մասնակցելու ճանապարհորդութեանը և դոցա ընտրութիւնը յանձնում է ուսուցչական ժողովին. 2) Դպրոցի տնտեսական կառավարչին ուղարկում է Դիլիջան՝ յարմար բնակարան գտնելու. 3) Նշանակում է մի վերակացու և ուղեցոյցի ընտրութիւնը թողնում է ինձ. 4) Վարչութեան կողմից թերթեր են գրւում նահանգապետներին, Կոնսիստորիային և այլն. Կազմւում է դեղերի արկղը, ընտրւում են կարևոր գրքերը — մեծ մասամբ նախնի մատենա-

գրութիւնից—գնւում են անհրաժեշտ իրեղէնները, երաժշտական գործիքները, կարգի են բերւում ճանապարհորդական, յատուկ ձեռով որոշուած և միատեսակ զգեստները և այլն:

Սյս միջոցին՝ իրենց ծնողներին տեսնելու համար ժամանակաւորապէս արձակուած որդեգիր աշակերտները վերադառնում են դպրոց, հաւաքւում են նոյնպէս երթևեկ աշակերտները և վերջապէս ամեն բան պատրաստ, յունիսի 9-ին, երեկոյան մեր փոքրիկ արշաւախումբն երաժշտութեամբ և զինուորական քայլով դիմում է դէպի երկաթուղու կայարանը, պատանեկական սրտի ուրախութիւնն արտայայտող երգեր հնչեցնելով:

Մեր ճանապարհորդական արշաւախումբը բաղկացած էր հետևեալ քսան և ութ անձնաւորութիւններից.

- 1) Առաջնորդ խմբի՝ Իս. Յարութիւնեան,
- 2) Վերակացու պ. Ար. Սպարապետեան,
- 3) Ուղեցոյց պ. Յար. Ճուղուրեան.

Ա. Շ. Ա. Կ. Ե. Բ. Տ. Ն. Ե. Բ.

- 4) Դերդիբաշեան Նիկ. նորաւարտ Թիֆլիզեցի,
- 5) Ապրեսեան Աւետ. VI դաս. աշակ. Թաւրիզեցի,
- 6) Աղաջանեան Գրիգ. VI > > Շամախեցի,
- 7) Բունիաթեան Լևոն VI > > Ախալքալաքցի,
- 8) Շուբաշեան Սեդ. VI > > Թիֆլիզեցի,
- 9) Պապաջանեան Արմ. VI > > Լոռեցի,
- 10) Կաճկաճեան Նիկ. V > > Զխարեցի,
- 11) Նալբանդեան Վահ. V > > Վանեցի,
- 12) Սէթեան Գրիգ. V > > Յոնայեցի,
- 13) Իփալեան Սարգ. V > > Թիֆլիզեցի,
- 14) Եախչիբեգեան Սարգ. V > > Թիֆլիզեցի,
- 15) Մամաջանեան Աղէք. V > > Թիֆլիզեցի,
- 16) Գասպարեան Շմաւ. IV > > Յոնայեցի,
- 17) Մեհրաբեան Գէորգ IV > > Թիֆլիզեցի,
- 18) Պապովեան Աղէք. IV > > Թիֆլիզեցի,
- 19) Օքրոյեան Գէորգ IV > > Թիֆլիզեցի,
- 20) Խախանեան Գաբ. III > > Յիսնավալեցի,
- 21) Մովսիսեան Սարգ. I > > Գորեցի,
- 22) Գոլուլեան Յովհ. I > > Թիֆլիզեցի,

- 23) Մումճեան Տիգ. պատրաստ. աշակ. էրզրումցի,
 24) Նազարբէգեան Արս. > > Թաւրիզցի,
 25) Քացախեան Մարտ. > > Ախալցխացի,
 26) Խոհարար, 27) և 28) ծառաներ:

Նոյն գիշերն երկաթուղու գնացքով հասնելով Աղստաֆայ կայարանը և մեր իրեղէնները տեղաւորելով երկու ֆուրգոնների մէջ, առաւօտեան ուղևորուեցանք դէպի Ուզունթալայ. այստեղ մեր խումբը բաժանեցինք երկու մասի. փոքր աշակերտներին— թուով վեց հոգի—վերակացուի հսկողութեամբ ֆուրգոնով ճանապարհ դրինք դէպի Դիլիջան, իսկ մեծերին անձամբ առաջնորդելով՝ սկսեցինք մեր իսկական արշաւանքը ոտքով:

Երեկոյեան հասանք Ուզունթալայ գիւղը, ուր դիմաւորեց մեզ տեղական դպրոցի ուսուցիչ պ. Դաւթեանը. մի պարտիզում փոքր ինչ հանգստանալուց յետոյ բարձրացանք անտառի միջով դէպի Սրուեղ: Սրուեղայ վանքը մանրամասն դիտելուց, նկարելուց և նկարագրելուց յետոյ կրկին վերադարձանք գիւղը և գիշերեցինք դպրոցի սենեակներում:

Միւս առաւօտը կանուխ արթնանալով՝ ճանապարհ ընկանք դէպի Աջաջուր գիւղը, Ռեւազլուի վրայով. ճաշին հասանք Աջաջուր, իջևանեցինք գործակալ քահանայ Տէր-Յակոբի տանը և ճաշելուց ու հանգստանալուց յետոյ բարձրացանք բաւականին դժուարագնաց ճանապարհով դէպի Մակարայ վանքը: Երկու ժամի չափ զբաղուելով վանքի մանրամասն դիտողութեամբ՝ կրկին վերադարձանք գիւղը և գիշերեցինք:

Առաւօտեան վաղ ուղևորուեցանք՝ Սև Քար, Սըռի և Մէլիք գիւղերի վերայով դէպի Կունան գիւղը. այդտեղ իջևանեցինք Ներսիսեան դպրանոցի նախկին սան և այժմ ուսուցչութեամբ պարագող պ. Փիրումեանցի տանը. մի փոքր հանգրստանալուց յետոյ ուղևորուեցինք Կունէն գետի հոսանքով Առաքելոց վանքը դիտելու. վանքի նկարագրութիւնը վերջացնելուց յետոյ կրկին դարձանք գիւղը և գիշերեցինք այդտեղ:

Յաջորդ օրը խիտ անտառների միջով գնացինք Կիրանց և Դեղձնուտ վանքերը դիտելու. այս վանքերի դիտողութիւնը բաւականին ծանր աշխատանք պահանջեց մեզնից, որովհետև գտնվում են անմարդաբնակ վայրերում և միմեանցից հեռու են տարածութեամբ. դժուար անցանելի ճանապարհներով հազիւ

գիշերուայ ժամի 12-ին կարողացանք հասնել Սև Քար գիւղը, ուր պատրաստուած էր մեր ճաշը, որովհետև այդ ամբողջ օրը մի կտոր հաց ու պանիրը և ականակիտ սառն աղբիւրների ջուրն էր մեր կերակուրը: Սև Քարում իջևանեցինք մեր դպրանոցի նախկին սան Տէր-Գեորգեանց Մուշէղի հօր՝ Տէր-Յովակիմ քահանայի տանը և միւս առաւօտեան վաղ՝ շարունակեցինք մեր ճանապարհը՝ Աջաջուր, Ներքին Աղդան գիւղերի վրայով դէպի Խաչթառակ գիւղը, ուր իջևանեցինք մեր դպրանոցի նախկին սան պ. Ճուղուրեանի հօր տանը: Այդտեղ մի փոքր հանգրստանալուց յետոյ գնացինք Մորոյ-Ձորոյ կամ Ծովիկ փոքրիկ վանքը դիտելու և կրկին վերադառնալով գիւղը՝ գիշերեցինք:

Միւս առաւօտեան ուղևորուեցինք դէպի Քարվանսարայ գիւղը, ուր մի գիշեր հանգստանալով—գիշերելու համար այստեղ մեր սաներին՝ իմք խմբի բաժանեցինք. մէկ խումբը գիշերեց Սիմէօնեան արժ. քահանայի տանը, երկրորդ խումբը մեր նախկին աշակերտ Թումանեանի, երրորդ խումբը Նոյնպէս մեր նախկին աշակերտ Ալիբէգեանի տանը—յաջորդ օրն առաւօտեան գնացինք Ներքին Աղդան գիւղը, դիտեցինք Խաչբաղար կոչուած մատուռները, ճաշեցինք Քարվանսարայից մեզ հետ եկող խմբի հետ միասին և գիշերեցինք Վերին Աղդանում: Այստեղ ևս ստիպուեցանք մեր խումբը մի քանի մասերի բաժանել և զանազան յարկերի տակ օթեանել, որովհետև արժ. Խալաթեանի տանը, ուր իջևանել էինք, չէինք տեղաւորվում:

Յաջորդ առաւօտը մեր առաջին արշաւանքի վերջին օրն էր. ճանապարհ ընկանք անտառախիտ շաւիղներով և մի քանի ժամից յետոյ արդէն արքունի խճուղու վերայ էինք՝ Քարվանսարայից ութ վերստ հեռաւորութեամբ. այնուհետև այդ ճանապարհով շարունակեցինք մեր ուղին դէպի Թարսաշայ և այնտեղից Դիլիջան, ուր հասանք երեկոյեան ժամի 5-ին. այդ օրն անցանք 33 վերստ տարածութիւն:

Այսպիսով ամբողջ եօթն օր ճանապարհորդելով՝ ութերորդ օրը, յունիսի 17-ին, ուրախ տրամադրութեամբ հանդիպեցինք մեզնից բաժանուած փոքրիկ սաներին, որոնք երգելով երկու վերստ ճանապարհ մեր առաջն էին դուրս եկել:

Մեր կենդրոնավայրը, Դիլիջան, հասնելով՝ մեր առաջին գործն եղաւ մի կերպ տեղաւորուել տղայոց ուսումնարանի երկու

անձուկ սենեակներում, որ բնակարանի տեղ պէտք է ծառայէր մեզ. ուսումնարանի միւս երկու սենեակները ժամանակակից եկեղեցի լինելով՝ մնում էր ազատ միայն լայն միջանցքը, որ եղաւ մեր սեղանատունը. Այսպիսով մեր բնակարանը վերին աստիճանի անյարմարութիւններ ունէր, սակայն արդէն ուշ էր. հազիւ կարողացանք պ. Եարալեանի շնորհիւ մի թուրքի թաղիքէ վրան ճարել և առանձնացած ու ընդարձակ բակում տեղաւորուելով՝ գոնէ մի վեց աշակերտի համար գիշերուայ օթեան պատրաստել:

Դիլիջանում երկու օր հանգստանալուց յետոյ ձեռնարկեցինք մեր ընկերական կեանքի եղանակը և պարապմունքը որոշելու. սաներից իւրաքանչիւրը ստանձնեց իւր գերը. երեք հոգի պէտք է զբաղուէին վանքերի նկարչութեամբ, մէկը պէտք է կարգի բերէր բոյսերի ժողովածուն, երկրորդը հանքերի ժողովածուն, երրորդը պէտք է գիտէր ջերմաչափի աստիճաններն օրը երեք անգամ և նշանակէր, չորրորդը պէտք է ժողովրդական բառեր և ոճեր հաւաքէր, հինգերորդը երգեր ժողովէր, վեցերորդը մեր այցելուների և մեր գործով հետաքրքրուողների ցանկը կազմէր, եօթներորդը սպիտակեղէնը կարգի դնէր և կանոնաւոր բաշխէր իւր ժամանակին և այլն: Բոլորը պէտք է հերթով օրապահութիւն անէին և կերակուրներ պատուիրէին խոհարարին. իսկ ժամանակի մեծ մասը պէտք է նուիրէին ճանապարհին արած համառօտ դիտողութիւններն ընդարձակելուն և շարագրութիւններ գրելով պէտք է զբաղուէին: Շաբաթ, կիրակի և տօն օրերն ամբողջ խումբը մասնակցում էր եկեղեցական երգեցողութեան և պատարագի արարողութեան:

Ահա՛ այդ ծրագրով աշխատելով՝ զբաղուած էինք ամբողջ երեք շաբաթ. այս միջոցին տարածուեցին սարսափելի հիւանդութեան, խօլերայի, վարակիչ ազդեցութեան լուրերը, որ սկզբում մեր սաների վերայ շատ վճատեցուցիչ ներգործութիւն ունեցան. նոքա այնչափ իրենց մասին չէին մտածում, որչափ իրենց ծնողների և մերձաւորների. Այս ընդհանուր անմխիթար տպաւորութիւնը մեղմացնելու միակ միջոցն էր զբաղեցնել նոցա, և մենք ամենքս աշխատում էինք օր ու գիշեր. մեր աշխատանքն ընդհատվում էր միայն Դիլիջանի շրջակայքում կատարուած զօսանքներով: Մինչ մենք աշխատում էինք խօլերայի մասին չմտածել, նա կամաց-կամաց մօտեցաւ մեզ և նոյն իսկ Դիլիջանում մէկ կին վարակուելով՝ զոհ գնաց: Թէպէտ բոլոր կարևոր գեղերն ու փտա-

հանութեան միջոցներն ունէինք, սակայն վերոյիշեալ անախորժ լուրերի տպաւորութիւնը մեղմացնելու համար որոշեցինք շտապեցնել մեր երկրորդ արշաւանքը դէպի Սևանայ լիճը. Առանց դանդաղելու պատրաստուեցինք և յուլիսի 8-ին ճանապարհ ընկանք. փոքրերին վերակացուի հետ ուղարկեցինք փոստի կառքով, իսկ մենք ոտքով նոյն երեկոյեան հասանք Սիմեօնովկայ գիւղը և գիշերելով այդտեղ՝ առաւօտեան արևի առաջին ճառագայթների հետ ի միասին տանից դուրս գալով՝ բարձրացանք Մարալ գաղը՝ ձիւնագագաթն Մասիսներն ու Արագածը տեսնելու և Սևանայ լճի փրփրալից ալիքները դիտելու:

Կանգնած ենք մօտ 10,000 ոտնաչափ —մեր խտաշափը, բարօմետրը ցոյց է տալիս 2700 մետր —բարձրութիւն ունեցող ծաղկաւետ ու փոքրիկ լեռնադաշտի վերայ. տեսարանը սքանչելի է. ալևոր Մասիսները, ձիւնապատ Արագածը, Նոր-Բայազէթի լեռնաշղթան, Սևանայ կապուտակ լիճն իւր հնադարեան վանքով միանգամից երևալով այնպիսի զգացումներ ներշնչեցին մեր մատաղ սաներին, որ համարեա՛ թէ բոլորիս աչքերը լցուեցին արցունքով: Մէկ քառորդ ժամ անմոռնչ դիտում և հրճվում էինք այս հիանալի և հայի ամբողջ անցեալը վերարտադրող տեսարանով. արդէն խօսքն աւելորդ էր այստեղ. զգացողը սիրտն էր և պատանեկական զգայուն սիրտը. մեր համոզմամբ այս վաղանցուկ քառորդ ժամն աւելի նշանակութիւն ունեցաւ սարերի ըզգացմանց կրթութեան համար՝ քան մէկ ամբողջ դպրոցական տարուայ ուսումը:

Որչափ էլ տեսարանը գրաւիչ էր և կաշկանդում էր մեզ, այնու ամենայնիւ մէկ ժամից յետոյ՝ վերջացնելով մեր աշխարհագրական դիտողութիւնները և նկարագրութիւնը, ցած իջանք լեռնալանջի վերայով և դիմեցինք դէպի Զիբուխլու գիւղը. գիւղից անցնելով մօտեցանք լճի ափին և դիտեցինք Զիբուխլու գետակի գետաբերանը. ապա լճի եզրով շարունակելով մեր ուղին, հասանք վանքի դիմաց և այնտեղից ուղարկուած նաւակներով մօտանք կղզին:

Հինգ օր մնացինք Սևանում. մանրամասն նկարագրեցինք վանքերը, պտտեցինք կղզու շուրջը, ծանօթացանք միաբանների ժամերգութեան, նիստ ու կացի հետ, դիտեցինք գրադարանի ձեռագիրները, հանդերձատան հնութիւնները և վանքի այժմեան տնտեսական կառավարութիւնը. Սուրբ Աստուածածնայ տօնին

Հանդիսաւոր պատարագ եղաւ մեր սաների մասնակցութեամբ և մեր նախապէս դրած ուխտի համաձայն՝ ամենքս միասին արժանացանք սուրբ հաղորդութեան այդ պատմական սրբավայրում։ Այդ օրը Սեանայ վանքի ուխտի օրը լինելով՝ հազարաւոր ուխտաւորներ էին հաւաքուել չըջակայ գիւղերից ու Նոր-Բայազէից. այդպիսով մեր սաներն առիթ ունեցան գոնէ մասամբ ծանօթանալու բուն հայ ժողովրդի վարք ու բարքի և սովորութեանց հետ։ Վանքի միաբանութիւնն ևս սիրով ընդունեց մեզ։ Թէև մենք մեր պաշարը տարել էինք, այնու ամենայնիւ այդ հինգ օրուայ ընթացքում նոքա մատակարարեցին մեզ այն ամենը, ինչ որ կարող էին։

Հինգերորդ օրը վերջին անգամ համբուրելով մեր նախնեաց ձեռակերտ սրբավայրերի քարերը և ստանալով միաբաններից ամենաաւագի, ալեղարգ ծերունու, օրհնութիւնը՝ մօտեցանք նաւամատոյցին. այդտեղ ևս միաբանների աւագ Լուսարար արժ. Գրիգոր վարդապետը (այժմ վանահայր) փիլիւնը վրան «պահպանիչ» և «Տէր ուղղեալն» ասելով օրհնեց մեր ճանապարհը։ Մեր սաները զգացուած և ուրախ սրտով տեղաւորուեցան նաւակի մէջ և Ձայն տուր, ո՛վ ծովակ, «Նրբ ալեկոծ ծովի վերայ» երգերը հնչեցնելով՝ շուտով հասանք Յամաքաբերդ։ Այստեղ նորից բաժանեցինք մեր խումբը. փոքրերին վերակացուի հսկողութեամբ ֆուրգոնով ուղարկեցինք դէպի Իլիջան, իսկ մեր արշաւախումբը նաեւ մինչև Ելէնովկայ։ Ելէնովկայում ցամաք իջնելով՝ դիտեցինք հրազանի սկիզբն առնելը լճից և անմիջապէս շարունակեցինք մեր ուղին ոտքով դէպի Դարաշէնագ — Ծագ կաճոր — Կեչառու նշանաւոր վանքը տեսնելու նպատակով։ Անցանք Չըռըռ, Ծահրիզ, Ծագկունք հայաբնակ գիւղերով և երեկոյեան մօտք Դըղմաշէն գիւղը. այստեղ դիմաւորեցին մեզ տեղական քահանաները և հրաւիրեցին իրենց մօտ իջնանելու. մի փոքր հանգստանալու և կազդուրուելու նպատակով ընդունեցինք այդ հրաւերը, որպէս զի նոյն գիշերը հասնենք Ռընդամալ գիւղը. սակայն հիւրասէր քահանան ո՛չ մի կերպ չկամեցաւ թողնել մեզ և մենք մնացինք այդտեղ. դիտեցինք ս. Թագեոս հնաշէն և հոյակապ, կիսաւեր եկեղեցին. ամբողջ գիւղն բնակիչները՝ թէ մեծ, թէ փոքր, տղամարդ թէ կին, շրջապատել էին մեզ։ Սոքա տեսնելով որ մենք դէպի տաճարն ենք դիմում, իրենք էլ հետեւեցին մեզ և շուտով ահագին

տարածութիւն ունեցող եկեղեցին լցուեց բազմութեամբ. նոքա խորին ակնածութեամբ լսեցին մեր սաների երեկոյեան ժամերգութիւնը և եկեղեցուց դուրս գալուց յետոյ շրջապատեցին մեզ. ամեն կողմից հարցեր էին տալիս. մեր սաներն էլ պատասխանելով նոքա հարցերին՝ իրենք ևս տեղեկութիւններ էին ժողովում ծերունիներից՝ գիւղի և եկեղեցու անցեալի մասին։ Վերջապէս երկու կողմից ևս բաւականութիւն ստանալով՝ ղինուորական կարգով և քայլերգով կրկին դիմում ենք դէպի մեր օթեանը, ուր մեզ համար փառաւոր ընթրիք էր պատրաստուած։ Ընթրելու ժամանակ քահանան յայտնեց, որ մեզ պատուող միայն ինքը չէ, այլ ամբողջ գիւղի հասարակութիւնն է մեզ հիւրասիրողը. մեր շնորհակալութեան պարտքը վճարում էինք մեր սաների ոգևորուած երգերով։

Այդ գիշերն այդտեղ անցնելով՝ միւս առաւօտը վաղ ճանապարհ ընկանք դէպի Ռընդամալ. կէս օրին հասանք և իջնանք տեղական քահանայի տանը. չնայելով մեր շնորհակալութիւններին, արժ. քահանան և իւր եղբայրը ստիպեցին մեզ իրենց այգում պատրաստած ճաշը վայելել։ Այս ճաշն ևս ուրախ անց կացնելուց յետոյ նոյն կարգով՝ երեկոյեան ուղևորուեցինք դէպի Դարաշէնագ և կանգ առանք Կեչառու հոյակաւոր վանքի դաւթում. գիւղից դուրս պահապան կողակները թոյլ չտուին մեզ գիւղ մտնել՝ ասելով թէ պէտք է ակտահանութեան — դէպինֆէկցիայի — ենթարկուենք, սակայն մեր վկայականները ներկայացնելով ոստիկանապետին, իրաւունք տրուեց մեզ ազատ մուտք գործել գիւղը։ Արդէն երեկոյ էր. վանքը բաղկացած լինելով մի քանի տաճարներից և բազմաթիւ արձանագրութիւններ կրելով, անկարելի էր այսօր վերջացնել մեր դիտողութիւնը. սակայն որտեղ պէտք է գիշերենք. ամարանոցի բոլոր տները վարձած են, վանահայր վարդապետն էլ մի խուց ունի, ուր կարող են միայն 5—6 հոգի տեղաւորուել. սակայն մեր աշխատասէր և վաստակած սաները բացօթեայ չեն մնայ «զի Աստուած ընդ մեզ է»։ Հէնց այդ միջոցին մի խումբ երիտասարդներ մեր պաշտօնակից պ. Յ. Քօչարեանի և ծառայող պ. Ամիրխանեանի առաջնորդութեամբ՝ մտնում են վանքի գաւիթը խնդրում, որ այս գիշեր իրենց հետը լինենք. մեր ցանկացածն էլ այդ էր. հրաւերն ընդունում ենք և զբաղվում վանքերով միջոցներն աշխուժութեամբ սկսեցին իրենց գործը. ունենալով արձանագրութեամբ սկսեցին իրենց գործը. ունենալով արձանագրութեամբ սկսեցին իրենց գործը.

1004
18404

Թիւններն են կարդում և գրում, ոմանք նկարում են, ոմանք չափում են վանքերը, ոմանք համարում խաչքարերն ու տապանքարերն. ուր որ նայում ես՝ գործ է կատարվում: Հետաքրքրուողների մի ամբողջ խումբ, որոնց թուում կան ուսանողներ ու աշակերտներ, հետևում են մեր սաներին:

Արդէն սկսում է մթնել. մեր զբաղմունքը կիսով չափ վերջացնելուց յետոյ ընդհատում ենք և հետևելով մեզ հիւրասիրողների հրաւերին՝ ուղևորվում ենք դէպի անտառը, ուր ընթերցում է պատրաստուած: Ճանապարհին պատահում է մեզ Երևանի՝ Նահանգապետ գեներալ Փրէյզեր և հետաքրքրուելով հարցնում թէ ովքեր ենք, ո՞ր ենք գնում, ի՞նչ նպատակի ենք ծառայում և այլն. այս հարցերին գոհացուցիչ պատասխաններ լսելով՝ պ. Նահանգապետը բարի ծանապարհ է մտղծում մեզ և հեռանում: Ընթերցուց յետոյ մենք մի քանի խմբերի ենք բաժանվում և հանգստանում:

Միւս առաւօտը մինչև ճաշ կրկին զբաղվում ենք վանքերով: Ճաշին նորից հրաւիրվում ենք երիտասարդութիւնից և երեկոյեան շրջապատուած մեզ հիւրասիրողներով՝ թողնում ենք Մաղկաձորը և ուղևորվում դէպի մօտակայ Մաքրէվան գիւղը: Այդտեղ ևս բազմութեամբ շրջապատուած դիտում ենք վանքը, նկարագրում, շնորհակալութիւն յայտնում տեղական քահանային, որ խնդրում է մեզ այդտեղ գիշերել, «մնաք բարև» ենք ասում Դարաչիչագից մեզ հետ եկողներին և ուղևորվում դէպի Քաղցի գիւղը. դեռ ևս ներքին Ախտայ չհասած մթնում է, սակայն ծանապարհորդի ցանկալի ընկերակից լուսինը պայծառ լուսաւորում է մեր ուղին, որ տարածվում է չրազդան կամ Զանգու գետի օձապտոյտ ափերին, հասանք Քաղցի, գիշերեցինք մի գիւղացու ընդարձակ սենեակում և առաւօտեան վաղ ուղևորուեցինք դէպի Մայրոյ վանքը կամ պատմական Մայրագոմբ: Այստեղ նորից երեւցին Մեծ ու Փոքր Մասիսները. մեր նկարիչները նկարեցին այդ տեսարանը. մենք վերջացրինք մեր դիտողութիւնը և մի վերին աստիճանի դժուարագնաց և քարքարոտ ծանապարհով լեռան գագաթից իջանք կրկին ձորը և պէտք է մտնէինք Սուլակ կամ Յօլակ գիւղը: Այստեղ ներկայ եղանք մի տեսարանի, որ անմոռաց կըմնայ մեր սաների սրտում: սարից ցած իջնելու ժամանակ նկատեցինք, որ գիմացի սարից ևս, ուր գտնվում է Յօլակ գիւղը, ցած են իջնում մի քանի մարդիկ,

որոնցից մէկը քահանայ է: Մենք Սառն աղբիւրի ջրից կուշտ խմելով՝ հէնց նոր էինք ոտք դրել այն կամուրջի վերայ, որի աշունով և պատմութեան մէջ այդ ձորը կոչուեց Կամրջաձոր, տեսնենք՝ կամուրջի մէջ տեղը մեր առաջն է կտրում մի ալեղարդ, սակայն աշխոյժ քահանայ կամիլակայով, ոսկեզօծ խաչը կրծքին և արծաթապատ մեծ գաւազանը ձեռքին, Նա բարևում է մեզ և սրտաշարժ ու զգացուած խօսքերով ողջունում է մեր գալուստը և հրաւիրում մեզ հիւր լինել իրենց գիւղում: Քահանայի հետ եղած երկու ծերունիներն ևս արտասուալի աչքերով «մեր աչքի վրայ», «մեր գլխի վրայ» խօսքերն են արտասանում: Մէկ րոպէ մենք լուռ ենք մնում: արդեօք սա տեսիլ է. արդեօք ու. Լեւոնդ երէցն է քաջալերում հայրենեաց զաւակներին... սակայն շուտով սթափվում ենք և ամենքս ջերմաջերմ համբուրում Տէր-Ներսէս հօր աջը: Ապա խօսելով յառաջ ենք գնում, որովհետև դեռ կէս ժամի չափ ծանապարհ ունինք մինչև գիւղը: հարցնում ենք այն երկու ծերունիներին՝ թէ ինչո՞ւ էին արտասվում: Նորա պատասխանում են. «ինչպէ՞ս չարտասուենք ուրախութիւնից, որ քաղաքում մեծացած, ուսում առած երեսխաներ, ոտքով տրեխ հագած, այդպիսի վատ ծանապարհներով գալիս էք մեր վանքերը տեսնելու, մեր սրբերը համբուրելու. մենք այդպիսի բան տեսած չենք»:

Մեր սաները գիւղացոց համակրութիւնը գրաւում էին աւելի ևս այն անաճուածութեամբ և յարգանքով, որով վերաբերվում էին թէ եկեղեցական սրբութիւններին ու աւերակներին և թէ իրենց՝ գիւղացիներին. իսկ մեր սաների անընդհատ հայերէն երգերն արթնացնում էին հայ ծերունիների աւիւնն ու հայրենասիրական ոգին...

Այսպէս զրուցատրելով մտանք գիւղը. գիւղացիների բազմութեամբ շրջապատուած ճաշեցինք և երեկոյեան դէմ նոյն Տէր-Ներսէսի առաջնորդութեամբ դիմեցինք դէպի պատմական Բջնի քաղաքը: Այստեղ ևս սիրալիր ընդունելութիւն գտանք. մի գիշեր մնացինք, հասարակութեան հետ եղանք և վանքի նկարագրութիւնը վերջացնելուց յետոյ միւս օրը դիտեցինք ամրոցի մընացորդները և երեկոյեան ուղևորուեցինք դէպի Ներքին-Ախտայ:

Գիւղի կէս ծանապարհին դիմաւորեցին մեզ տեղական քահանաները և ահագին բազմութիւն ժողովողեան. արդէն մութն ընկել էր և շաբաթ օր էր. քանի մօտենում էինք մեր իջևանին,

այնչափի ևս շատանում էր մեզ շրջապատողները թիւը. հազիւ կարողանում էինք առաջ գնալ արքունի լայն խճուղիով: Մեր սաներն էլ ոգևորուելով այս փառաւոր ընդունելութիւնից՝ կըրկնապատկում էին իրենց երգելու աշխոյժը և այսպէս յաղթող զօրախմբի նման հասանք մեր իջեանատեղին: Մի ընդարձակ սենեակի մէջ՝ երկարութեամբ ձգուած և սպիտակ մաքուր սփռոցներով ծածկուած ու բազմաթիւ աշտանակներով լուսաւորուած սեղանը պատրաստ մեզ էր սպասում: սեղանի երկու կողմից դասուած էին մահճակալներ՝ մաքուր անկողիներով: սենեակի պատերը ծածկուած էին գորգերով ու պատկերներով:

Այս անակնկալ տեսարանն այնքան անսպասելի էր մեզ համար, որ մի րոպէ կարծեցի թէ Զուիցերեան Ալպերի վերայ գլուխուղ փառաւոր հիւրանոցներից մէկի մէջ ենք և ոչ թէ գիւղական քահանայի իորձիթում: Տէր-Գէորգ հօր տանն էինք: Մեր սաներին պատուելու և հիւրընկալելու համար էր տեղական հայ հասարակութիւնը պատրաստել այդ ամենը: Թէ յից և ճոխ ընթրիքից յետոյ հանգստացանք, որպէս զի միւս առաւօտեան, ըստ սովորականին, կանուխ ճանապարհ ընկնէք: սակայն յաջորդ օրը կիւրակէ լինելով և բաւականին հասարակութիւն հաւաքուելով մեր բնակարանի առաջ՝ թոյլ չտուին մեզ հեռանալ, մինչև որ պատրաստ կըլինէր նախաճաշը, կամ աւելի ճիշտն ասած՝ ճաշը:

Ժամի 9-ին շնորհակալութիւն անելով մեր հիւրասիրողներին՝ թմրկահարելով և զինուորական քայլով ուղևորուեցինք դէպի Նոր-Բայազէթ. հասարակութիւնը մի վերստաջափ հետեւելով մեզ՝ ուրախ բացափանչութիւններով բարի ճանապարհ մաղթեց մեզ և վերադարձաւ՝ անմոռանալի տպաւորութիւն թողնելով մեր ամբողջ խմբի վերայ:

Գնում ենք բաւականին արագ, որովհետև մեծ տարածութիւն ունինք կտրելու: Ժամի 12-ին հասանք Շադի-Բուլաղ կոչուած սարը, հայ գիւղացոց ամարանոցը: այդտեղ երկու ժամ հանգստանալուց և ընտիր սեր ու մածնով հիւրասիրուելուց յետոյ, կրկին ճանապարհ ընկանք Աղ-Մանգան լեռնադաշտի վերայով, որ մօտ 2,700 մետր կամ 10,000 ոտնաչափ բարձրութիւն ունենալով՝ զուրկ է աղբիւրներից: ջրի պակասութիւնը բաւականին նեղեց մեր սաներին, սակայն այնու ամենայնիւ առանց վճատուելու շարունակ գնալով՝ հազիւ գիշերուայ ժամը 11-ին կարողացանք հասնել Նոր-Բայազէթ, որովհետև ճանա-

պարհն անմարդարնակ տեղերով էր անցնում, իսկ բացօդեայ իջեանելն անկարելի էր մեզ համար:

Սակայն «մշակն արժանի է վարձատրութեան». հազիւ ոտքերնիս փոխելով երբ հասանք քաղաքի հայոց դպրոցի շէմքը՝ տեսնենք, որ այստեղ ևս հաւաքուած է քաղաքի ընտիր դասակարգը: Վիճակի գործակալ արժ. Կիւրեղ վարդապետը, քաղաքի դեպուտատը, ուսուցչական խումբն և երիտասարդներն ողջունում են մեր գալուստը և ամոսոսում, որ այսչափ ուշացել ենք, որովհետև քաղաքացիների մի ստուար խումբ ճաշից ի վեր սպասելիս է եղել մեզ՝ քաղաքի սահմանում և ճաշուայ կերակուրներն էլ պատրաստ:

Այստեղ արդէն մեր օթեանը պատրաստուած է քաղաքին վայել յարմարութիւններով: երեք ընդարձակ սենեակներ էին յատկացրած մեզ, և դեպուտատ պ. Բուռնազեանը յայտնեց, որ մենք կարող ենք մնալ քանի որ քանկանանք և քաղաքի հիւրը կըլինենք: մեզ մնում էր միայն խորին շնորհակալութիւն յայտնել այս սիրալիր ընդունելութեան համար, ընդունելով պատրաստած թէյն ու ընթրիքը և բոլորիս խոնջացած ոտքերն օղիով մերսել տալուց յետոյ հանգիստ քնել պատրաստի անկողիններում: Յաջորդ օրը հանգստացանք և պտտեցինք քաղաքը: երրորդ օրն, երբ քաղաքի իշխաններին այցելելով՝ մեր սաների ջերմագին շնորհակալութիւնը յայտնեցի նոցա՝ քաղաքի հասարակութեան կողմից ցոյց տրուած հիւրասիրութեան համար և դարձայ տուն՝ տեղացիներից մի պատգամաւորութիւն գալով յայտնում է թէ քաղաքի երիտասարդութիւնը հանդիսաւոր ճաշկերոյթով կամենում է պատուել մեր խումբը և խնդրում է ընդունել այդ հրաւերը: հաճութեամբ ընդունելով հրաւերը, մեր ամբողջ խումբով մասնակցեցինք ճաշկերոյթին, որ պարտաստուած էր քաղաքից դուրս, մի փոքրիկ ծառաստանում: ներկայ էին արժ. գործակալ վարդապետը, դպրոցի հոգաբարձութեան և ուսուցչական խմբի անդամներից ոմանք, հասարակութեան պատուաւոր և գործունեայ երիտասարդութիւնից շատերը և այլն: Թէ այս և թէ այլ տեղեր այսպիսի հանգամանքներից հարկաւ օգուտ էինք քաղում և ներկայ եղողներին բացատրում մեր ճանապարհորդութեան նպատակը և սպասելիք օգուտները:

Երեկոցեան վերադառնալով մեր օթեանը, պատրաստուեցինք յաջորդ օրը շարունակելու մեր ուղին. և որովհետև մեր

գիտելու և նկարագրելու գործը վերջացրել էինք ու բոլորիս տրեխներն երկու շաբաթուայ ճանապարհորդութեան միջոցին բոլորովին մաշուել, քրքրուել էին, որոշեցինք ընդհատել ուրբոս վանալը և Դիլիջան վերադառնալ Փուրգոնով:

Առաւօտեան ժամի 7-ին կազմ՝ և պատրաստ շնորհակալութիւն յայտնեցինք դպրոցի բակում հաւաքուած հասարակութեան և զինուորական քայլով ճանապարհ ընկանք, որպէս զի քաղաքից դուրս Փուրգոն նստենք. մեզ հետեւում էր ահագին բազմութիւն՝ Վիճակի գործակալ վարդապետի և քաղաքի ղեկուտատի առաջնորդութեամբ. երկու ոստիկաններ ճանապարհ էին բաց անում մեզ համար: Վերջապէս քաղաքի ծայրին կանգ առնելով՝ նորից մեր խորին շնորհակալութիւնը յայտնեցինք հասարակութեանը՝ նկատելով որ մենք արժանի չենք այդչափ պատիւների. հայր գործակալը ներողութիւն էր խնդում, որ աւելի լաւ չկարողացան հիւրասիրել, իսկ պարոն ղեկուտատն ինձ մի կողմը քաշելով՝ ի զարմանս իմ յայտնում է, որ յետ ստանամ «Փուրգոնչուց» իմ տուած «բէճը», որովհետեւ ինքն ամեն բան վերջացրել է նորա հետ և վճարել նորա պահանջած 16 ուլիքին: Շնորհակալութիւն յայտնելով աշխատում էինք համոզել նորան, որ կարիք չկայ այդպէս անելու, քանի որ մենք չէինք դժուարանում այդ գումարը վճարել, սակայն պ. ղեկուտատը պնդում էր, ասելով թէ դորանով ուղղում են պատուել թէ մեր դպրանոցը և թէ մեր ձեռնարկութիւնը: Ուրիշ եւք չկար, կրկին և կրկին մեր շնորհակալութիւնները յայտնելով՝ ամենքս զգացուած հրաժարական ողջոյն տուինք և հայր սուրբի օրհնութիւնն առնելով Փուրգոն նստեցինք՝ տանելով մեզ հետ այդ զուտ հայկական քաղաքի զուտ հայկական հիւրասիրութեան անջինջ յիշատակը:

Ճանապարհին գիտեցինք նորա դուռը աւերակ եկեղեցիները, հետաքրքրական և ահագին տապանաքարերով ծածկուած հին գերեզմանատունն ու մատուռները, ապա Այրեւման կոչուած հնաշէն վանքը և անցնելով Փաշաքեանդ, Քեսոսամահադ, Օրդաքըլու ծովեզրեայ գիւղերը՝ հասանք Ելինովկայ և գիշերեցինք Փուրգոնների կայաններից մէկում: Ումանք Փուրգոնի մէջ քնեցին, ումանք տակը և ումանք էլ տեղաւուեցան խոտի փափուկ դէզերի մէջ: Միւս օրը կանուխ ճանապարհ ընկնելով՝ անցանք Յամաքաբերդ, Զիրուխլու, — տեղական քահանայի տանը թէյ

ընդունեցինք — Սեմեոնովկայ և վերջապէս յուլիսի 23 ին հասանք մեր կենդրոնատեղին, Դիլիջան, տասնութեց օրուայ բացակայութիւնից յետոյ:

Այժմ արդէն մեր սաներն ազատ ասպարէզ և ժամանակ ունենին իրենց ստացած տպաւորութիւններն ամփոփելու և հայ գիւղացու բարոյական արժանաւորութեանց մասին մտածելու: Տեղն է արդէն, որ մենք էլ պարզենք մեզ ցոյց տրուած այս հիւրասիրութեան հանգամանքը. հայ գիւղացին միշտ հիւրասէր է, այո՛, սակայն հեշտ է ասել քսան հոգի միանգամից հիւրասիրել յանպատրաստից: Այս 16 օրեայ ճանապարհորդութեան ժամանակ մենք ման էինք գալիս Թիֆլիզի վիճակից դուրս, Երևանեան նահանգում և այդպիսով ո՛չ մի պաշտօնական թուղթ չունէինք այդ տեղերի վերաբերութեամբ: Հանգամանքը հետեւեալն է. Սեւան եղած միջոցին պատիւ ունեցանք ծանօթանալու Նոր-Բայազէթի գործակալ արժանապատիւ հայր Կիւրեղ վարդապետի հետ. այդ երիտասարդ և կրթուած հոգեւորականն ի մօտոյ ծանօթանալով ճանապարհորդութեան նպատակի և հանգամանքների հետ, առաջարկեց մեզ ճանապարհորդել իւր վիճակում. սկզբում դժուարանում էինք ընդունել այդ առաջարկութիւնը, ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ պաշտօնական թղթեր չունենալով կարող էինք դժուարութիւնների հանդիպել և առանց օթեանի մնալ. սակայն հայր սուրբն անկեղծօրէն խոստացաւ ամեն միջոց գործ դնել՝ մեզ դիւրութիւններ տալու համար և կատարեց աւելին քան խոստացել էր: Պաշտօնական գործերով իւր վիճակը շրջելու դուրս եկած լինելով՝ նա մեզինց առաջ այցելում էր այն բոլոր տեղերն, ուր մենք պէտք է գնայինք. և այդպիսով այդ ուսումնասէր վարդապետին էինք պարտական, ուր որ գնում էինք, արդէն ամեն բան պատրաստ մեզ էին սպասում: հայր սուրբի կարգադրութեամբ մեզ միշտ ուղեկցում և առաջնորդում էին քահանաները. մէկ քահանան ստաշնորդութիւնը միւսին յանձնելուց յետոյ միայն հեռանում էր մեզանից. մեզ համար շատ նպաստաւոր էր այդ հանգամանքը, որովհետեւ գիւղերում քահանաներն են ամենախնտելիզեւտ մարդիկը և գիւղացիներից աւելի տեղեկութիւններ ունին իրենց մօտ գտնուած հրեշտութեանց մասին: Նոր-Բայազէթ քաղաքի հիւրընկալութեան նախաձեռնողը նոյնպէս հայր Կիւրեղն էր. այսպիսով մի երիտասարդ և բանիբուն հոգեւորականի կամաւոր և գիտակցական ա-

ջակցութիւնը մեր գործին աւելի նպաստեց, քան պաշտօնական թղթերը:

Մէկ ամսաչափ¹ Դիլիջանում զբաղուելով մեր 16 օրեայ ճանապարհորդութեան տպաւորութիւնները գրի անցնելով և ժողովածունները կարգի բերելով՝ օգոստոսի վերջերին ուղևորուեցինք դէպի Գ ո շ - Մ խ ի թ ա ր վարդապետի վանքը. այս ուղևորութիւնը տևեց երեք օր. մեզ առաջնորդում էր Գոշի քահանան. վանքը և փոքրիկ գիւղն այժմ գլխաւոր ճանապարհներից դուրս գտնուելով՝ ժողովուրդը վերին աստիճանի անկիրթ է մնացել, այնպէս որ մեր զննութեան քայլով և երաժշտութեամբ գիւղ մտնելը շատերին սարսափի մէջ ձգեց. կանայք թաքնվում էին. սակայն երբ քահանայի յորդորմամբ այդ երեկոյեան և յաջորդ օրն եկեղեցի եկան և տեսան մեր սաների ժամասացութիւնը և պատարագի ժամանակ դպրութիւնը՝ այլ ևս վերջ չկար կանանց բերած «խոնջաներին». այնչափ պանիր, մածուն, թարմ իւղ, ձու բերին, որ կիսով չափ մնաց:

Մեր օթեանն էր վանքի ընդարձակ գաւիթը, որի յատակը խոտի թանձր շերտերով ծածկել տալով՝ երկու գիշեր պառկեցինք վերան. Գոշավանքի մանրամասն դիտողութիւնն ևս վերջացնելով վերադարձանք Դիլիջան և մի շաբաթից յետոյ դարձեալ մի փոքրիկ ուղևորութիւն արինք դէպի Զուխտակ կոչուած վանքերն և Պօղոս Քիլիսայ գիւղը, որ երկու օր տևեց. գիշերեցինք Պօղոս Քիլիսայում պ.պ. Անանեանների տանը, վայելեցինք դոցա պատրաստած ընթրիքը, միւս օրը ճաշին Տիւրասիրուեցանք տեղական քահանայից և թեթեւ անձրեկից մի փոքր թրջուելով՝ դարձանք Դիլիջան:

Այդ ճանապարհորդութիւնից վերադառնալով՝ շուտով պատրաստուեցինք Թիֆլիս գալու և սեպտեմբերի 8-ին մեր հրաժեշտի ողջոյնը տալով Դիլիջանին՝ 9 ին մօտանք մեր alma mater-ի բակն ուրախ երգեր հնչեցնելով և փառք տալով Աստծուն, որ այսպիսի մի վտանգաւոր տարի բոլորս ողջ և առողջ վերադարձանք: Մեր սաները վերջին պատուէրս ընդունելով իրենց պարապման առթիւ՝ ցրուեցին ուրախ տրամադրութեամբ, «կեցցէ Ներսիսեան

¹ Այս ժամանակամիջոցում մի օրեայ ուղևորութիւն արինք դէպի Փ ո ք ր Դ ի խ ի և Դ ի լի ջ ա ն ի ծխատէր քահանայի հիւրասիրութիւնը վայելեցինք:

դպրոցը», «կեցցէ մեր հոգաբարձութիւնը», «կեցցէ հայ ժողովուրդը» գոչելով:

Ահա՛ այս է Ներսիսեան դպրանոցի սաների երկրորդ դպրոցական ճանապարհորդութեան համառօտ ծրագիրը կամ աւելի լաւ է ասել կմախքը. ընդարձակ և մանրամասն նկարագիրն արել է մեր սաներից իւրաքանչիւրը. Վանքերի նկարագիրը յոյս ունինք ժամանակով նոյնպէս հրատարակելու:

Այս ճանապարհորդութեան միջոցին այցելել ենք մօտ քառասուն գիւղ. դիտել ու մանրամասն նկարագրել ենք մօտ երեսուն և հինգ կանգուն և աւերակ տաճար. սակայն այս չէ մեր բոլոր գործը. մենք ունինք մօտ երկու հարիւր տեսակ բոյսերի ժողովածու՝ տեղական անուններով, երեք հարիւր կտոր հանքային և հասարակ քարի տեսակներ, փոքրիկ ժողովածու կենդանիների, վաթսուն հատ վանքերի և մատուռների նկարներ. մեր ճանապարհորդութեան քարտէզներ, ժողովրդական բառերի, ոճերի, դարձուածների ու երգերի հաւաքածու. ջերմաչափի և բարձրութիւնների որոշող խտաչափի դիտողութիւններ, աշակերտական բանախօսութիւններ և ընդարձակ գրաւոր շարագրութիւններ:

ճանապարհորդութեանը մասնակցողներից ոչ որ անգործ չէր. ամենքս աշխատել ենք եռանդով և սիրով. ո՛չ մի հրաման, ո՛չ մի ստիպմունք չէր կարող այդչափ գործ արդիւնաւորել. միմայն դէպի գործն ունեցած սէրն ու ոգևորութիւնն է, որ անըզգալի է դարձնում յարատեւ աշխատութիւնը. եթէ մեր սաներն ոգևորուած չլինէին դպրոցական ճանապարհորդութեան գաղափարով և գործով՝ այսպիսի մի վտանգաւոր տարի՝ հեռու իրենց ծնողներից ու ազգականներից, շրջապատուած երկիւղով՝ չէին կարող այդ արդիւնքը տալ երեք ամսուայ չափ կարճ ժամանակամիջոցում, որի երրորդ մասն էլ ճանապարհին ենք անցկացրել: Այն աշակերտը, որ ամբողջ տարին հազիւ երկու տետրակ շարագրութիւն էր գրել, այդ կարճ ժամանակամիջոցում 20—30 տետրակ է գրել. այն աշակերտը, որ տարուայ ընթացքում հազիւ 2—3 նկար էր վերջացրել, այժմ երկու ամսուայ ընթացքում 20-ից աւելի նկար է պատրաստել. ճանապարհորդութեանը մասնակցող աշակերտներից ոչ մէկն ուսման ընթացքում բանախօսութիւն չէր արել, իսկ մենք ունեցանք տասից աւելի բանախօսութիւններ. այն աշակերտները, որ ուսման ըն-

Թացքում հազիւ մի քանի բոյսերի արուեստական ձևերն էին տեսել, այժմ ծանօթացան երկու հարկւր բոյսերի հետ և սովորեցին դոցա անուները: Աշակերտներից շատերը, որ իրենց ծննդավայրից չէին դուրս եկել՝ տեսան իրենց հայրենի երկրի լեռներն և ջրերը, անտառներն ու դաշտերը: Հիացան իրենց Նախահայրերի Թողած ձեռակերտներով, տեսան ու շօշափեցին այն պատմական վայրերն ու շէնքերը, որոնք պատմութեան ու աշխարհագրութեան դասերի ժամանակ իբրեւ ստուերներ էին անցել նոցա գիտակցութեան միջով:

Այն աշակերտները, որ մի կամ երկու տարուց յետոյ պէտք է աւարտեն իրենց ուսման ընթացքը, պարզ գաղափար չունէին իրենց ապագայ գործունէութեան տեղի ու շրջանի մասին, այժմ անձամբ շրջելով այդ վայրերում, անձամբ ծանօթանալով փուղական դասակարգի պէտքերի, կարիքների ու պահանջների հետ, կարող են առաջուց փոքր առ փոքր կազմել իրենց գործունէութեան ծրագիրը՝ թէ իբրեւ քահանայ և թէ իբրեւ ուսուցիչ:

Ահա՛ այս բոլորն ինքնաբերաբար սէր զարթեցրին մեր սաների մէջ դէպի դպրոցական ճանապարհորդութեան գաղափարը, ոգևորեցին նոցա անկեղծ սրտերը և նոքա դարձան անխոնջ ու աշխատասէր:

Այդ անխոնջ աշխատասիրութեան երկրորդ պատճառն էլ հետեւեալն էր. հէնց ճանապարհորդութեան սկզբում աշխատեցի աւելի մօտ ծանօթանանալ սաներիս անհատականութեան հետ—դոցանից մի մասը միայն երկրորդ անգամն էր ճանապարհորդում մեզ հետ—և տեսնել թէ ո՞վ ինչպիսի ձգտումներ և ընդունակութիւններ ունի և ամեն կերպ աշխատում էի իւրաքանչիւրին յանձնել այնպիսի աշխատութիւն, որ համապատասխանէ նորա ընդունակութեանը. օրինակ աշակերտներից մի երկուսը սիրում էին նկարել և ընդունակութիւն ունէին այդ արուեստով ըզրադուելու, հարկաւ ամեն կերպ նպաստում և մինչև իսկ պահանջում էի, որ դոքա նկարչութեամբ զբաղուեն և կատարելագործեն իրենց արուեստը. այլ ոմանք աւելի հմուտ էին հայոց լեզուին և պատմութեան, դոցա տալիս էի այնպիսի նիւթեր մշակելու—հետևեալ գրադարան ունէինք—որոնք կապ ունէին մեր ճանապարհորդութեան հետ. մի երրորդի մէջ նկատելով առանձին սէր դէպի բնութիւնն ու բոյսերը, պատուիրում էի զբաղուել ծաղիկներ հաւաքելով և այլն: Այսպիսով իւրաքանչիւրին առիթ

տալով և նպաստելով իւր սիրածով զբաղուելու, գործն ևս սիրելի էր դառնում դոցա համար և անձանձորով: Հարկաւ դոցա մէջ կային և այնպիսիները, որ թէև ընդունակ, սակայն աշխատութեան անսովոր էին. սկզբում դոքա ծուլանում էին, բայց անընդհատ հսկողութիւնը դոցա ևս վարժեցրեց աշխատասիրութեան. դոքա նկատելով որ իրենց ծուլութեամբ աչքի են ընկնում ամբողջութեան մէջ, աշխատեցին իրենց ջանքերը կրկնապատկել և ընկերներից յետ չմնալ:

Մեր դպրոցներն ընդհանուր կրթութիւն տալով բոլոր սաներին, պէտք է ձգտեն նաև նոցա անհատական ընդունակութիւնները զարգացնելու:

Մենք աշխատում և ամեն առիթից օգուտ էինք քաղում աշակերտներին կարգապահութեան վարժեցնել, որին շատերն անսովոր էին. ընկերական կեանք վարելու համար կարևոր է դիսցիպլինան, իսկ ճանապարհորդութեան ժամանակ մինչև անգամ խիստ դիսցիպլինան անհրաժեշտ է. ով փորձել է շարաթներով ճանապարհորդել նոյն իսկ մի քանի ընկերների հետ, նա գիտէ, որ եթէ որոշ կարգ ու կանոնով չշարժուին և իւրաքանչիւրի ցանկութիւնը տարբեր լինի, այդ ճանապարհորդութիւնը չի կարող իւր նպատակին հասնել. ահա՛ այդ և ուրիշ տեսակէտներից մեր խմբի մէջ պահանջում էր խիստ դիսցիպլինայ: Աշակերտների հետ վարվում էինք մտերմաբար, նոցա հետ ի միասին իբրև ընկեր տանում էինք երկար ճանապարհորդութեան նեղութիւնները, սակայն միևնոյն ժամանակ պահանջում էինք կարգապահութիւն և վստահ կարող ենք ասել, որ եթէ այդ կարգապահութիւնը չլինէր, մենք այն յարգանքի ու հիւրասիրութեան կէտն անգամ չէինք վայելի, ինչ որ ցոյց տուեց մեզ հայ ժողովուրդը, չայ գիւղացին, մանաւանդ, եթէ նկատեց որ լաւ չեն վերաբերվում իրեն, արհամարհում են, յարգանքով չեն վերաբերվում դէպի եկեղեցին և նորա սպասաւորներին, բարև անգամ չեն տալ, ո՞ւր մնաց թէ պատիւ. այդ կարգապահութեան շնորհիւ ո՞չ ճանապարհորդութեան ժամանակ և ոչ 'Իրիշ'սնում՝ անզգուշութիւնից առաջացած ո՞չ մի վնաս չեղաւ: Հարկաւ 22 աշակերտների մէջ կը լինէին և այնպիսիները, որոնք բոլորովին սովոր չլինելով կարգապահութեան՝ դժուարանում էին ընտելանալ այդ խիստ դիսցիպլինային, սակայն հետզհետէ դոքա ևս հասկանալով, որ ամբողջ ընկերութեան օգուտը պահանջում է այդպէս

լինել, ընտելացան—բացի մէկից, որ չկարողացաւ պատժից ազատուել և վերջին երկու շաբաթն ուղարկուեցաւ հայրենիք:—Կրկնում եմ, որ եթէ ընդհանուր կարգապահութիւն չլինէր, մեր ճանապարհորդութիւնը յաջողութիւն չէր կարող ունենալ:

Մեր ամենամեծ ուշադրութիւնը դարձրել էինք սաների բարոյական դաստիարակութեան վերայ. բարոյական պակասութիւնները նկատողութեան էին ենթարկվում թէ առանձին և թէ ընդհանուր ներկայութեամբ. աշխատասիրութիւն, երախտագիտութիւն, ընկերասիրութիւն, յարգանք դէպի հասակաւորը, սիրել ծնողներին, մայրենի աշխարհն ու լեզուն, լինել երկիւղած Աստուծոյ և մարդկանց առաջ. ահա՛ այն բարոյական սկզբունքները, որի համեմատ պէտք է նոքա պահէին իրենց. նոքա պէտք է իրենց օրինակելի պահէին գիւղական անկիրթ հասարակութեան առաջ, որպէս զի ուսումը գիւղացու աչքում աւելի նշանակութիւն ունենար. այդ էր և շատ պատճառներից մէկը, որ ուր գնում էինք, անպատճառ մոնում էինք տեղական եկեղեցին, համբուրում և ժամերգութեանը մասնակցում՝ գիւղացուն ցոյց տալու համար որ սխալ է այն կարծիքը՝ թէ ուսում առնողն արհամարհում է եկեղեցին: Նոյն իսկ Դիլիջանում մեր խումբն ընդ առաջ էր գնում, երբ հաղարծնից և Սևանից ս. մասունքներն էին բերում. մեր խումբն էր նոյնպէս թափոքով այդ ս. մասունքները կրկին ճանապարհ ձգում: Կիւրակէ և տօն օրերին Դիլիջանի եկեղեցին լի էր լինում բազմութեամբ և այդ իրողութեան քիչ չէին նպաստում մեր երգեցիկ խմբի մասնակցութիւնը պատարագին:

Աշխատում էինք նոյնպէս աշակերտների մէջ վառ պահել կրօնական զգացմունքը. եկեղեցական տօներին հանդիսաւոր պատարագ և գրական առաւօտ կամ երեկոյ էր լինում. օրինակ ս. Էջմիածնայ տօնի օրը հանդիսաւոր պատարագից յետոյ՝ աշակերտներից մէկը բանաստեղծութիւն արաւ ս. Էջմիածնայ պատմութեան և նշանակութեան մասին. ս. Սահակ-Մեսրոպի տօնին նոյնպէս ս. պատարագից յետոյ մի այլ աշակերտ նկարագրեց այդ սուրբ անձանց գործունէութիւնն ու նշանակութիւնը մեր եկեղեցւոյ և գրականութեան վերաբերմամբ: Նոյնպէս հոգեհանգիստների կատարուեցան Վիճակիս թեմական առաջնորդ Ի Տէր հանգուցեալ Մամբրէ սրբազանի և Ատրպատականի առաջնորդ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի համար: Բանաստեղծ Գամառ Բաթի-

պայի հոգեհանգիստն ևս կատարուեց. աշակերտներից մէկը կարգաց գրաւոր ճառ՝ հանգուցեալի կեանքի և գրական գործունէութեան մասին, երկուսն էլ կարգացին իրենց շարադրած ոտանաւորները:

Այս բոլորն անհետեանք չէր կարող անցնել մեր սաների զգացմանց կրթութեան համար. նոցանից ամեն մէկը զգում էր, որ այդպէս պէտք է լինի. երախտագիտութեան զգացմունքը պահանջում է մի վերջին յարգանք աշխատաւոր հանգուցեալների աճիւնին:

Դասաստեղծութիւնների ժամանակ բոլորին թող էր տրվում իրենց նկատողութիւններն անել և այդպիսով աշակերտները վարժվում էին ուշադրութեամբ լսել, մտածել և իրենց գիտեցածն էլ բացարձակ յայտնել: Դասաստեղծութեանց համար նիւթ էր ընտրվում նոյնպէս մեր ճանապարհորդութեան շրջանից. այդպիսով նոքա վարժվում էին լուրջ գրաւոր աշխատութեան, ուսումնասիրում էին նիւթին վերաբերեալ գրքերը, թերթում էին հին մատենագրութիւնը և օգտվում ըստ կարելոյն. ահա՛ այդ եղանակով դասաստեղծութիւններ տեղի ունեցան Սևանայ լճի, Գոշ Մխիթար վարդապետի և Գետիկ վանքի մասին, իաշարձանների նշանակութեան մասին, Ներսէս Շնորհալու մասին և այլն: Իսկ վերջին գրականական երեկոյթի նիւթն էր մեր զպրոցական ճանապարհորդութեան նշանակութիւնն ու օգուտը, որ սաներից իւրաքանչիւրը բացատրեց իւր տեսակէտից՝ հիմնուելով երկու տարուայ փորձի վերայ. այդ երեկոն մի տեսակ քննութիւն էր մեր խմբի երեք ամսուայ գործունէութեան և հետեանքից գոհ մնացինք: Մեր սաների անպաճոյճ խօսքերով արտայայտուած զգացմունքներն ամենամեծ բարոյական վարձատրութիւնն էր մեզ համար:

Այդ դասաստեղծութիւնները վարժեցրին աշակերտներին լրջօրէն գիտել այն ամենը, ինչ որ տեսնում և նկարագրում էինք ճանապարհորդութեան ժամանակ. նոքա հետզհետէ սկսեցին առանց մեր օգնութեան համեմատել կարդացած արձանագրութիւնները Սարգիս եպիսկոպոս Ջալալեանի կարդացածի հետ և նորա սխալները նշանակել. նոքա նոյնպէս գտան այն սխալ նկարները, որ գրուած են հայր Ալիշանի «Այրարատի» մէջ:

Մենք բերկրութեամբ յիշում ենք այն րոպէն, երբ Կեչառու վանքում մեր սաներից մի խումբ ամեն կերպ աշխատում

և չարչարվում էր կարգալ խաչիկ վարդապետի սիրուն դամբարանի երկար արձանագրութիւնը, որի մասին հայր Ալիշանն ասում է «Այրարատի» մէջ՝ թէ անկարելի է կարգալ եղծուած լինելու պատճառով. սակայն աշխատանքը յաղթում է ամեն արգելքի. երկու ժամ բաւականին անյարմար դրութեամբ աշխատելուց, քարով, փայտով ու փալաններով մաքրելուց յետոյ սաների այդ խումբն ուրախութեան աղաղակներով և յաղթանակը տարած զինուորների նման բերին ինձ այդ արձանագրութեան ամբողջ պարունակութիւնը:

Ամեն կերպ աշխատում էինք, որ մեր պարապմունքը միակողմանի և տաղտկալի չլինի, որ աշակերտները գործ անեն, բայց միևնոյն ժամանակ հոգեկան զուարճութիւն ունենան և զգան. Մեր մեթոդը շատ պարզ էր. որքան կարելի է քիչ խօսք և անձնական օրինակ գործով. Օրինակի համար՝ պէտք է երկու շաբաթ ոտքով ման դալ. աշակերտներից ոմանք անսովոր լինելով այդ բանին՝ սկզբում դժգոհութիւն են յայտնում, սակայն երբ տեսնում են որ ինքս անձամբ շարունակ ոտքով եմ գնում իրենց առաջին, այլ ևս չեն տրտնջում և շուտով ընտելանում են ոտքով գնալուն—այդպիսով նորա սովորում են համբերութեան և փոքր ինչ ներդրութեան դիմանալ. պատահել են դէպքեր, որ ստիպուած լինելով ամբողջ օրը ճանապարհորդել՝ վերին աստիճանի յոգնել ենք, սակայն աշակերտներից ոչ մէկը մի ակնարկ անգամ չէ արել՝ նստելու մեր ետեւից եկող բեռան ձիւ վերայ.—մեր խոհարար Զուրաբն էր միայն, որ օգուտ էր քաղում այդ հանգամանքից և այդ պատճառով շատ անգամ գիւղացիները նորան էին համարում մեր խմբի գլխաւորը, տեսուչը.—Պէտք էր լինում երկար ճանապարհ գնալուց յետոյ կանգնել մի աւերակ վանքի պարսպի տակ և արևի այրող ճառագայթների ներքոյ կարգալ արձանագրութիւնները—հարկաւ սաները կարող էին դժգոհութիւն յայտնել, եթէ ամենից առաջ մենք չլինէինք կանգնած: Ծանապարհորդութեան ժամանակ գլխի մազերը խնամելու և մաքուր պահելու ոչ ժամանակ կայ և ոչ էլ միջոց, ուստի կարգադրում ենք, որ սափրիչն ածիլէ բոլորի գլուխները. բայց ահա՛ աշակերտներից մի քանիսը քնքոյշ մեծացած լինելով՝ չեն կամենում «տգեղանալ». առանց մի խօսք ասելու նրասում ենք սափրիչի առաջ և նորա ածելիի դժն ամենից առաջ մեր գլխի վերայ փորձում և ահա՛ ծիծաղելով ամենքն առանց

մի խօսք անգամ ասելու ածիլվում են: Նոր արշաւանքներից առաջ պէտք է մեր նախորդ արշաւանքին վերաբերեալ բոլոր գործը վերջացած լինէր. հարկաւոր է անընդհատ աշխատել. այս բանը կարծես սկզբում ծանր է թւում նոցա, բայց երբ մենք կարմիր մատիտը ձեռներինս ամբողջ օրը սրբագրում ենք նոցա գրածները, նոքա ևս սիրով են անում այդ աշխատանքը և այլն:

Եւ ահա՛ այդպէս բոլոր նոցա ուրախութիւններին ու ներդրութիւններին, աշխատանքին ու հանգստութեան մասնակից լինելով՝ կարողացանք դպրոցական ճանապարհորդութեան գաղափարը սիրելի դարձնել մեր սաներին. այո՛, եթէ այդ գործը սիրելի չլինէր նոցա, ո՛չ մի հրաման չէր ստիպիլ նոցա անել այն, ինչ որ քրին ինքնաբերաբար:

Սակայն մեր դպրոցական ճանապարհորդութեան գաղափարը ո՛չ միայն սիրելի դարձաւ մեր խմբին, այլ հայ ժողովրդի ամեն դասակարգերի համակրութեան արժանացաւ. թէ ճանապարհորդութեան և թէ Դիլիջան եղած ժամանակ շատերն են հետաքրքրուել մեր գործով, եկել տեսել են մեր սաների ժողովածուներն ու նկարները և գոհ սրտով հեռացել՝ գովելով ներսիսեան դպրանոցի նախաձեռնութիւնը:

Վերադարձին այս բոլորի մասին անձամբ ղեկուցումս կարգալով հոգաբարձական ժողովում՝ հետեւեալ առաջարկութիւններն արի հոգաբարձութեան.

1) Պէտք է հիմք դնել մի դպրոցական թանգարանի, բայց որովհետեւ դպրոցիս այժմեան շէնքի մէջ այդ բանին յատկացնելու ազատ սենեակ չկայ՝ պէտք է գնել մի երկրորդ յարմարաւոր պահարան՝ մեր ժողովածուներն ու իրեղէնները տեղադրելու համար:

2) Որպէս զի նկարները չփչանան, պէտք է կպցնել տալ հաստ թղթի վերայ և կազմել տալ:

3) Տպագրել տալ առաջին և երկրորդ դպրոցական ճանապարհորդութեան նկարագիրը պատկերներով միասին:

4) Եթէ աշակերտի մրցանակ տալ. Ապրեսեանին — որ մեծ խնամքով ժողովել ու կարգի է դրել բոյսերն ու հանքերը — մի ճնշիչ մեքենայ — պրէս — բոյսերի համար. Նալբանդեանին ու Սե-

թեանին—որ մեծ ջանասիրութեամբ ընդարձակ նկարագրել են մեր ճանապարհորդութիւնը—մի-մի հատ հայր Ալիշանի «Շիրակ» փառակազմ. Պապովեանին—որ մեծ սիրով և ջերմեռանդութեամբ սպասաւորում էր մեր այցելած սրբազան վայրերում—մի ժամաշապիկ. Սքրոյեանին, Մամաջանեանին և Շուբաշեանին—որ հըմտութեամբ և համբերութեամբ նկարել են մեր տեսած վանքերն ու տաճարները—նկարչական պարագաներ՝ ուսուցիչ (նկարչութեան) պ. Շամշինեանի ընտրութեամբ.

5) Հոգաբարձութեան կողմից պաշտօնապէս շնորհակալութիւն յայտնել՝ Նոր-Բայազէթի վիճակի գործակալ արժ. Կիւրեղ վարդապետին և Ղազարու գործակալ Տէր-Յակոբ քահանային՝ այն աջակցութեան համար, որ նորա ցոյց տուին մեզ ճանապարհորդելու ժամանակ և դոցա միջոցով նոյնը յայտնել դոցա ստորագրեալ հոգեւորականներին, ուսուցիչներին և գիւղական համայնքներին. Այդ առաջարկութեանց ընդունուելու մասին տեղեկութիւն ստացայ հետեւեալ պաշտօնական գրութիւնից.

Հոգաբարձութիւն Ներսիսեան հայոց հոգեւոր վարդի.
№ 1161.

Ուսուցչի պարտիս պ. Իսահակայ Յարութիւնեանց

Ճի հոգաբարձութեանս լուան զգեկուցումն. Դուք առաջի արարիք Սմին զտեղեկագիր, գրեալ ի վերայ 20 քառածալ թերթից, վասն երկրորդ դպրոցական ճանապարհորդութեան յամառնային ամիսս, սկսեալ ի 10 յունիսի ց10 սեպտ. տարւոյս ի վանօրայս Ղազարու վիճակի, շուրջ զլճաւ Սեանայ, զնոր Բայազէթ, ևս և ի վանօրէս Մաղկոցաձորոյ մինչև ցԲՂնի, կենդրոնատեղի ունելով զաւանն Դիլիջան, այլև զկազմեալ ի ժամ ուղեորութեանն, զհաւաքածուս հանքային քարանց, բուսոց, միջատաց և սողնոց և զկատարեալ ի ձեռն աշակերտաց, նկարուց հնութեանց և զգրաւոր աշխատութիւնս պարապմանց նոցա և բերանացի բացատրեցիք մի առ մի զնշանակութիւնս նոցին և ըստ առաջարկութեան Սորին ընթերցայք զտեղեկագիրն ծայրէ ի ծայր, յորմէ երեւեալ պարապմունք աշակերտացն մանրամասն հանգամանք. Այնուհետև առաջարկեցիք տալ միջանակս յառաջադէմ աշակերտացն և առնել զշնորհակալութիւն Արժանապատիւ Կիւ-

րեղ վարդապետին և բարեկրօն Յակովբ քահանային վասն աջակցութեան և հիւրընկալութեան նոցա.

Կարգաւորեցին.

Հաճ և հաւան գտանելով տեղեկագրոյն, բացատրութեանն և զբաղմանց Ձերոց ընդ աշակերտսն, առնել Ձեզ զգրաւոր շնորհակալութիւն. Կատարել զառաջարկութիւնս Ձեր, տալ միջանակս յառաջադէմ աշակերտացն, արժողութեամբ իւրաքանչիւրն ոչ աւելի քան ութն ուրբոյ. Ապրիսեանցին՝ զմի ճնշիչ մեքենայ (պրէս). Նալեանդեանցին և Սեթեանցին՝ զմի մի օրինակ Շիրակ հայր Ալիշանի, փառակազմ. Սքրոյեանցին, Մամաջանեանցին և Շուբաշեանցին՝ զնկարչական պարագայս, ըստ ընտրութեան ուսուցչի Դպրոցիս պ. Շամշինեանցի. Պապովեանցին՝ զմի ժամաշապիկ. Գնել զմի պահարան վասն ժողովածուին և իրեղինացն ըստ ընտրութեան Անդամոյ Սորին պ. Թամաշեանցի և Ձեր. Վասն նկարուց շինել զկազմն ի ստուար թղթոյ (կարօն). Առնել զպաշտօնական գրաւոր շնորհակալութիւն ի դիմաց հոգաբարձութեանս պ. Շամշինեանցին վասն յառաջադիմութեան աշակերտաց նորա յարհեստի նկարչութեան. Արժանապատիւ Կիւրեղ վարդապետին և բարեկրօն Յակովբ քահանային վասն աջակցութեան և հիւրընկալութեան նոցա, խնդրելով ի նոցանէ յայտնելոյ զգոհութիւն հոգաբարձութեանս տանուտեարց, քահանայից և հասարակութեան, որք հիւրասիրութեամբ իւրեանց նպաստեալ են յաջողութեան ճանապարհորդութեանն. Տալ զառանձին զեկուցումն վասն տպագրելոյ զնկարագիրս ճանապարհորդութեան հանդերձ պատկերօքն.

(Ստորագրութիւնք հերթակալ հոգաբարձուի և գործավարի):

Բ.

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

91 օրուայ ընթացքում ծախք եղել է ընդամենը 1320 մանէթ 93 կոպ., որից գնուել են գլխարկներ՝ 11 մանէթ 90 կ., տրեխներ՝ 27 մանէթ, իրեղէններ և ուսումնական պարագայք՝ 174 մանէթ 50 կոպ., զանազան պիտոյքներ և մանր ծախքեր (լուացարարի, կարկատանի, սապոն etc)՝ 138 մանէթ 10 կոպ., սնունդ՝ 642 մանէթ 45 կոպ., ուղեցոյցին 50 մանէթ, խոհարարին՝ 45 մանէթ, ծառաներին՝ 60 մանէթ, Զուտ սնունդի վերայ ծախսուել է 642 մանէթ 45 կոպ., որ բաժանելով 91 օրուայ վերայ կըստանանք միջին թուով օրական ծախս 7 մանէթ 6 կոպ. որև բաժանելով 28 անհատի վերայ, միջին թուով ամեն մէկին օրական կ'ընկնի 25 կոպ.: Իսկ ամբողջ գումարը բաժանելով բոլորի վերայ՝ իւրաքանչիւրին ընկնում է օրական ծախք՝ 52 կոպէկ:

Ի.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

Մեր ազգային հոգեւոր դպրանոցը, որ մեր կրթողական ասպարիզում՝ դարուս անզուգական գործօն է հանդիսացել, անարժան կերպով հասարակութիւնից մոռացութեան է մատնուած, և եթէ մեր թերթերը երբեմնակի մի քանի տողեր են նուիրում, այդ էլ միայն աչքի զարնող փաստերը նկարագրելու համար, որոնց մասին լռելը գուցէ աւելի խոհեմութիւն կը լինէր:

Սակայն դպրանոցի աղմկալի կեանքի մէջ կան երեւոյթներ, որոնք մտիթարական են և միանգամայն որշադրութեան և համակրութեան արժանի:

Խօսքս դպրանոցի գիշերօթիկ սաների ամարային ճանապարհորդութիւնների մասին է, որ ահա երկու տարի շարունակ յարգելի հոգաբարձութեան նախաձեռնութեամբ մանկավարժ պ. Յարութիւնեանի առաջնորդութեամբ է կատարւում:

Թողնելով այն խնդիրը թէ որչափ զուարթացուցիչ (առաջապահական տեսակէտից) բնաւորութիւն են կրում այդ տեսակ խմբովին ճանապարհորդութիւնները, յիշենք միայն թէ աշակերտների վերայ ի՞նչ տպաւորութիւն պիտի թողնեն և կրթողական ի՞նչ մեծ ազդեցութիւն պիտի ունենան, քանի որ առիթ են տալիս մեր երիտասարդներին իրենց մայրենի երկիրն ուսումնասիրելու, նախնեաց յիշատակները, հայրենի սրբափայտերը տեսնելու, սեպհական աչքով ժողովրդի նիստ ու կացը դիտելու,

նրա ցաւերի և վշտերի հետ ծանօթանալու, և վերջապէս անուշահոտ դաշտավայրերի ու կապտագոյն երկնային կամարներին հասնող լեռների զովարար օգուժ իրենց հոգին ու մարմինը թարմացնելու:

Եւ իրօք մի՞թէ օտարոտի չէ, եթէ չասենք ամօթալի, որ Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցի և նոյն իսկ Գէորգեան ճեմարանի մեր երիտասարդները, որոնք անգիր գիտեն Եգիպտացոց փարաւոնների և աւստրալիական գետակների ու առուների անունները, որոնք ընտրողական պայքարներին են մասնակցում: . .

Սակայն անցնենք բուն խնդրին և մի առ մի հաշուենք ճանապարհորդութեան հետեանքները. ինձ համար երկու հետաքրքրական հարց կայ՝ ճանապարհորդութեան բալանսը և ժողովուրդի յարաբերութիւնը դէպի դպրանոցի սաները:

Անցեալ տարի աշակերտները շրջել են Լոռուայ գաւառը, իսկ այս տարի պատմական Գուգարաց աշխարհը:

Անցած 21½ ամսուայ ընթացքում ճանապարհորդութիւնից ստացած հետեանքները անպայման փայլուն են, որոնք կարող են բաւարարութիւն տալ թէ՛ նախաձեռնողների պատուասիրութեանը և թէ՛ նոյն իսկ ծայրահեղ յոռետեսներին, որոնց թիւը դպրանոցի վերաբերութեամբ լէգէօն է:

Դպրանոցի ամառային բնակարանի (Դիլիջանում ի դէպս ասել շատ անշուք) մի սենեակը ծառայում էր իրրեւ ուսուցչանոց և ընդունարան, ուր իւրաքանչիւրը մօտք ունի, Խումբը կարճ ժամանակամիջոցում անցել է ոտով՝ Մակարայ վանք, Կամիր վանք, Զոյգ վանք, հաղարծին, Մխիթար Գօշ, Առաքելոց և Կիրանց վանքերը, Դեղամայ ծով, Սեան, Ծաղկաձոր, Նոր-Բայազէթ և այլն:

Ընդունարանում հանդէս էին դրուած՝ մի ճօխ ժողովածու բոյսերի և ծաղիկների, — վերին աստիճանի կանոնաւոր կերպով չորացրած և իւրաքանչիւրի վերայ տեղական անունները դրած, այլև որտեղ է գտնուած, ինչի՛ համար է գործածվում, և մի ճօխ հանքաբանական ժողովածու: Աշակերտները ունին նկարած մի շքեղ քարտէզ բոլոր անցած տարածութեան, ուր նշանակուած են բոլոր գիւղերը, աւանները, լեռնային բարձրաւանդակութիւնները իրենց բարձրութիւնով ծովի մակերեւոյթից:

Ամբողջ սենեակը մի փոքրիկ ցուցահանդէսի տպաւորութիւն է գործում, ուր ամենախոստապահանջ քննադատից սկսած

մինչև յաւակնութիւն չունեցող գեղարուեստի սիրահարը (dilettante) իրենց ուսումնասիրութեան ծաւալը կարող են յագեցնել: Առհասարակ խմբի գործունէութիւնը և եռանդը աղբիւրի նման է բղխում: Ակներև է, որ պ. Յարութիւնեանը իբրև գերմանական դպրոցի արժանաւոր սան, ուր այդ տեսակ ճանապարհորդութեանց կարևորութիւնը շնորհիւ ժամանակակից կեանքի պահանջների արդէն պարզուած է ու նոյն իսկ ուսումնարանական ծրագրների մէջ մտած՝ իւր վերայ բարձած խնդրի ծանրութիւնը ամբողջութեամբ է ըմբռնել:

Սեղանի վերայ ի ցոյց է դրուած մի ալբոմ՝ աշակերտաց նկարների՝ վանքեր, աւերակ եկեղեցիներ, Սեանայ լիճը, ծերունի Մասիսը տաղանդաւոր ձեռքով նկարուած են և աշակերտների տեսածներն են պատկերացնում:

Զարմանում ես մատիտով պատկերացրած հրաշալի բնութեան վերայ և միևնոյն ժամանակ հիանում որ քեզանից մոռացուած նախահայրերդ այդպիսի հսկայ յիշատակներ են թողել հային իբրև աւանդ, և որոնք այսօր հայի գլխին ողբում են...

Մակարայ վանք, հաղարծին, Զոյգ վանք ամեն մէկը իւր տեսակում իրենց նուրբ փորուածքներով, գեղեցկաբանդակ նրկարներով ճարտարապետութեան ու գեղարուեստի մի-մի գոհարներ են:

Աշակերտներ Սուբաշեան և Մամաջանեան ի միջի այլոց (զօրեղ բարիտօն) և մի երրորդը, որի ազգը չեմ մտաբերում (Օբրոյեան), դրականապէս յոյսեր են տալիս, որ տաղանդաւոր նկարիչներ կարող են դառնալ: Նուատոս առիթ ունեցած է տեսնելու մի շարք միջնակարգ դպրոցների նոյնպէս և Սանասարեան վարժարանի աշակերտաց նկարները (Սանասարեան վարժարանում այդ առարկան շատ լրջօրէն է աւանդվում): Թիֆլիսում գոյութիւն ունեցող դպրոցների և նմանապէս Թիֆլիզու գեղարուեստական ցուցահանդէսում լոյս հանած տեղական Լաֆօրիօնների և Մունկաչիների աշխատանքները՝ և խոստովանանք լինի համեմատութեան մասին խօսք չէ կարող լինի:

Փառք և պատիւ պ. Շամշինեանցին որ նկարչութիւնը Դպրանոցում այսպիսի բարձրութեան է հասցրել:

Աշակերտներից մի քանիսին յանձնուած է իրանց տպաւորութիւնները ընդարձակօրէն նկարագրել: Այդ ճիւղը ևս փայլում է: Իմ ձեռքս անցել էին 3 աշակերտների տետրակներ

Նալբանդեանի (Տաճկաստ.), Սեթեանի (Ագուլիսեցի) — երկուսն էլ 6-րդ դասատան աշ. և Դերդերալեանի (այս տարի աւարտած) և որոնց աշխատութիւններն ընթերցողին ամիսի գաղափար են տալիս տարուայ կատարած ճանապարհորդութեանց մասին։ Մեզանից շատերը ստէպ լսած են որ Ներսիսեան Դպրոցում հայոց լեզուն շատ թոյլ է և այլ սորա նման բաներ, մեր մի քանի երգուեալ մատենագիրներին և հրապարակախօսներին և նոյն իսկ նրանց, որոնք ձգտում են կլասիկ ոճով a la Ալիշան գրել, գէթ յիշեալ աշակերտների լեզուի և ոճի պարզութիւնն ունենային։

Ինութեան հարստութիւնը և գեղեցկութիւնը, մենաստանների արձանագրութիւնները, ժողովրդի պարապմունքը, աւանդութիւններ, ժողովրդական երգեր, վանքերի, մանաւանդ Սեանի փառաւոր անցեալը և տիտուր ներկան, ամենին իւր պատշաճ տեղն է յատկացրած և սուր դիտողական աչքից ոչինչ չէ վրիպել։

Այդ ամենը շատ և շատ ուրախալի է, շատ մխիթարական է և շատ ցանկալի կը լինէր, որ յարգելի հոգարարձութիւնը անցեալ և այս տարուայ ճանապարհորդութեանց նկարագրութիւնները առանձին գրքով լոյս ընծայէր։

Այդպէս 4—5 տարուայ ընթացքում աշակերտները հետզհետէ կը շրջեն Ռուսական-հայաստանը (միւս տարի Սիւնիք, յետոյ Արարատեան աշխարհը և Շիրակ), իսկ մենք մեր ձեռքի տակ կ'ունենայինք ճիշտ նկարագրութիւն մեր երկրի Փլօրայի, Փառնի, կլիմայի, վանքերի և այլն, ասել է մի մեծարժէք ունեցող աւանդ մեր ներկայ գրականութեան մէջ, ուր այժմ տիրապետում են մունջային բանաստեղծները, կիսահասկանալի հեղինակները, ոճից զուրկ թարգմանական ուսմանները և պոէզիական, այսինքն հայհոյական յօդուածները։

Գալով բուն ժողովրդին, նրա յարաբերութիւնները դէպի ճանապարհորդ աշակերտները եղել է սերտ և սիրալիր. ամեն տեղ գիւղերում, լեռներում և գիւղաքաղաքներում աշակերտները վայելել են թէ պաշտօնական անձանց խնամքը և թէ ժողովրդից ընդունուել գրկաբաց։ Աղքատ գիւղացիք իրանց զրկանքէն թարկելով, հանդիսաւոր կերպով միշտ զիմաւորել են երիտասարդներին և նահապետական առատաձեռնութեամբ հիւրասիրել, նրանց մէջ տեսնելով իրանց հայրենեաց ապագայ փառքն ու պարծանքը։

II.

IN WORT UND BILD.

(Բանիւ և պատկերով).

«In Wort und Bild! Ահա՛ այն վայելուչ և միակ յարմար անունը, որ կարելի է տալ այն բազմալատակ գործին, որ գլուխ են բերել Ներսիսեան դպրանոցի աշակերտները վերջին երկու ամառուան արձակուրդներին ճանապարհորդելիս։

Ո՛րքան մեծ կրթողական նշանակութիւն ունին այդ տեսակ ճանապարհորդութիւնները ուսանող սերնդի համար, և մանաւանդ որքան ահագին գիտակցական, իրական ծառայութիւն է մատուցանում ճանապարհորդութեանց այդ տեսակ նկարագիրն ընդհանուր հասարակութեան, համայն ազգին՝ բացարձակօրէն նորա առջևը դնելով իւր հայրենեաց անցեալն ու ներկան, խօսքով և պատկերով, հայրենի աշխարհի հին և նոր պատկերները, ասես թէ մի Laterna magica-ի մէջ ամփոփած, — աւելորդ է այստեղ երկարօրէն բացատրել, քանի որ գործը ինքը իւր համար է խօսում, և քանի որ ասածներէս մէջ համոզելու համար միակ մի հնար կայ՝ այն է անմիջապէս, անձամբ ծանօթանալ այդ գործին։ Բաւական է ասել, որ համանման ձեռնարկութեան ազգային-դաստիարակական անհուն նշանակութիւնը քաջ ըմբռնելով, մեծ, տաղանդաւոր, գիտնական, բանաստեղծ մարդիկ իրանց ամբողջ կեանքն ու էութիւնը նուիրել են այդ վսեմ գործին։ Ո՛ր բանասէր և գրագէտ մարդուն յայտնի չէ գերմանացի մեծ բանաստեղծ մատենագիր Շեֆֆէլի անունը, որ ամբողջ Գերմանիան ոտքի տակ առած, անդուլ պտտելով ամեն մի խորշ ու անկիւն, երգել, նկարագրել և նկարել է նրան։ Ո՞վ չի յիշում, որ հանգուցեալ արհիգուքս Ռուզովֆ, Աւստրիայի վաղաթառամ թագաժառանգը, իրան առաջնորդ և օգնական ունենալով գիտնական անձինք, իւր իսկ անձնական մասնակցութեամբ, անման տոկունութեամբ ու եռանդով գլուխ է հանել այն լայնածաւալ վաստակը, որ կրում է Oesterreich-Ungarische Monarchie in Wort und Bild տիտղոսը (Աւստրո-հունգարական միապետութիւնը բանիւ և պատկերով)։ Վերջապէս ո՞ւմ չեն յայտնի մեր բազմաշխատ հայր Ալիշանի գործերը։

Բայց այն, որ կատարվում է քաղաքակիրթ եւրոպայում մեծ դիրքով, ընդարձակ ծաւալով և մեծ մարդոց աջակցութեամբ ու մասնակցութեամբ, այսօր մեզ մօտ կատարուած է, թէև անշուշտ համեմատօրէն, համեմատաբար սահմանափակ շրջանակի մէջ,—մատաղ սերնդի, դպրոցի սաների ձեռքով: Քար պիտի լինի այն մարդոց սիրտը, որ չըշարժուի, չըյուզուի լոկ այդ իրողութիւնից: Մանկահասակ տղայք, բանիմաց ուսուցչի առաջնորդութեամբ, գրում ու գծում են աշխարհիս մի կտորի հարազատ պատկերը, ներկայացնում են նորա անցեալն ու ներկան, արդարեւ, առանց յաւակնութիւն ունենալու գիտութեան այդ ճիւղին խրատադոյն պահանջներին լիովին պատասխանած լինելու—այնպիսի գողտրիկ ամբողջութեամբ, որ տեսնողը հիանում է և բուռն զգացմանց ենթակայ, պահանջ է զգում սրտի խորքից շնորհակալ լինելու այդ գործի ինիցիատորներին և պատրաստողներին:

Պ. Իսահակ Յարութիւնեանցը, որ հմուտ և գիտակ է գործին, այդ ձեռնարկութեանը գլուխ և ղեկավար է հանդիսացել: Ասում եմ հիանում է մարդ տեսնելով այն մեծաքանակ ժողովածուն, որ պարունակում է իւր մէջ բոյսերի, ծաղիկների, ծառի տերեւների, փոքրիկ սողունների, զեռունների, քարերի ու հանքերի տեսակներ, ամենայն խնամքով պահուած, մակագրուած, ուսումնասիրուած:

Նշանաւոր են մանաւանդ ճենադեղով (տուշ) և մատիտով նկարած՝ վանքերի ու աւերակների տեսարանները: Աշակերտներից մանաւանդ երկուսը՝ Մամաջանեան և Գ. Օքրոյեան այնպիսի մեծ ընդունակութիւն են ցոյց տուել նկարչութեան մէջ, որ ցերեկի պէս պարզ երևում է նրանց փայլուն տաղանդը: Հետաքրքրուողը թող գնայ տեսնէ օրինակի համար հետեւեալ նկարները.

ա) Մամաջանեանցի (ճենադեղով նկարած)

1) Սեանայ Առաքելոց վանքի հարաւային և արեւմտեան դռները: Մի նուրբ մանրակրկիտ ընդօրինակութիւն այդ վերին աստիճանի նրբաքանդակ, հիւսուած գրուագներով (Flechtwerk Ornament) հարուստ փայտեայ կերտուածների և խաչաքանդների.

2) Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ (Կեչառու).

3) Այրիվանք (Սեանայ լճափին).

4) Բզնու Սուրբ Աստուածածին (Գրիգոր Մագիստրոսի շինած).

5) Կիրանի վանք (Ղազախ):

բ) Գ. Օքրոյեանցի (մատիտով նկարած)

1) Կիրանց վանք.

2) Սուրբ Յարութեան եկեղեցի (Դարաշէշակ):

3) Մայրէվանք (Նոյն տեղում).

4) Գօշավանք (Ղազախ).

Այդ բոլորի մէջ աչքի են ընկնում նախ՝ մատիտ և ճենագեղ գործածելու հմտութիւն. երկրորդ՝ լոյսերի և ստուերների մասին բաւականին հասկացողութիւն և երրորդ, որ գլխաւորն է, ճիշդ ընդօրինակելու, համաչափութիւնը խստութեամբ պահպանելու և պերսպեկտիվայի կանոնների մէջ ունեցած բաւականին վարժութիւն: Օքրոյեանի նկարների մէջ գծերի կանոնաւորութիւնն ու ճշտութիւնը աւելի խիստ է պահպանուած և լոյսերի ու ստուերների գեղարուեստական ներդաշնակութեան ու դիւրեկանութեան մէջ աւելի ճաշակ է երևում:

Բայց այդ գեղեցիկ նկարները և այդ նկարող աշակերտներն իրանց գոյութեամբ պարտական են իրանց ուսուցչին—պ. Շամշինեանցին:

Ներսիսեանց դպրանոցը, մեր կարծիքով, իւր գոյութեան ամբողջ ընթացքում, նկարչութեանը այդպիսի խնամք է ցոյց տուել և այդպիսի արդիւնաւոր հետեւանքի է հասել:

Վերջացնելով մեր խօսքը, հարկ ենք համարում ասել, որ եթէ աշակերտների այդ աշխատութիւնը, կարեւոր խմբագրութեամբ, որ առաջ պատկերազարդ լոյս ընծայուէր, ըստ մեր կարծեաց դա ամեն մի հայի սեղանի կարեւորագոյն զարդերից մինը պիտի լինէր:

ԳԻՆՆ Է 20 ԿՈԳ.

7792

0003830

2018

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003830

